

GOOD, VIRTUE, SIN, AND EVIL IN PHILOCALIC PATRISTIC THINKING

Constantin Claudiu COTAN
 Assoc. Prof. PhD, „Ovidius” University of Constanța

Abstract: The good exists, it is the being. Evil has no being, it does not exist by itself. Evil is a lack of good, not an ontological reality. Saint Basil the Great considers God to be the Absolute Good. The cause of evil is identified by Basil the Great not in human nature, nor in creation, nor in God, but in the free will of each individual. Saint John Chrysostom sees the presence of evil in the world through the presence of suffering. He deduces that all evil is the fruit of sin, which consists in disobedience to God. Sin is foreign to the authentic existence of man. Sin is the source of all evil. Life itself is a form of struggle against evil. Only in relation to God can we be saved. In this study I will present some of the ideas of ascetic parents of Church regarding the problem of good and evil.

Keyword: sin, evil, good, virtue, temptation, devil, theology, asceticism, philocaly

În concepția patristică, Binele este definit ca ființă, de aici rezultând că răul nu are ființă. Ioan Damaschin consideră că răul este o lipsă a binelui, dar și o lipsă a ființei. Deci pentru Ioan Damaschin există un singur principiu care este Binele. Răul nu este real, nu are ființă, pentru că dacă ar avea ar însemna că Dumnezeu este autorul răului. Răul nu are substanță sau existență, el este o corupere a naturii. Păcatul este singurul rău veridic. Răul fizic este o realitate cruntă, fiind considerat o pedeapsă care are drept cauză păcatul. Fericitul Augustin susține că răul nu este o realitate ontologică. Pentru Augustin materia este bună, fiind creația lui Dumnezeu, excluzând deci posibilitatea ca răul să-și găsească originea în materie¹.

Sfântul Grigorie de Nyssa căutând originea răului pornește de la una din caracteristicile creației: mutabilitatea. Dacă Dumnezeu este Binele Absolut înseamnă că răul nu poate fi decât lipsa ființei, deci Dumnezeu nu este originea răului. Răul stă în diavol. Diavolul, ca purtător al răului, este primul care a căzut în mod liber, omul, în căderea sa, fiind influențat de spiritualitatea demonică². Căderea îngerilor devine cauza indirectă a căderii omului în păcat și a producerii răului în planul material. Sfântul Vasile cel Mare consideră și el că Dumnezeu este Binele Absolut. Cauza răului este identificată de Vasile cel Mare nu în natura umană, nici în creație, nici în Dumnezeu, ci în liberul arbitru de care dispune fiecare individ. Sfântul Ioan Damaschin consideră că Dumnezeu face bun tot ceea ce concepe, dar fiecare devine bun sau rău prin propria sa voință. Damaschin afirmă că din momentul căderii pentru diavol nu mai există posibilitatea pocăinței. Pentru Dionisie Pseudo-Areopagitul răul este lipsa binelui, adică păcatul.

¹ Constantin Pavel, *Problema răului la Fericitul Augustin*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

² Vasile Răducă, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

Sfântul Ioan Gură de Aur vede prezența răului în lume prin prezența suferinței. El deduce că tot răul nu este altceva decât rodul păcatului care constă în neascultarea față de Dumnezeu. Astfel, îl exclude pe Dumnezeu ca autor al răului și creația ca fiind rea, dar consideră că responsabilitatea pentru existența răului în lume se datorează voinței libere a omului.

Irineu de Lyon crede și el că omul a fost creat cu voință liberă, dar imatur din punct de vedere spiritual. Omul a fost ispitit de înger, iar pentru aceasta a fost necesară înruparea lui Hristos, care l-a înfrânt pe diavol și a șters păcatul. Iisus Hristos este cel de-al doilea Adam, care a îndreptat tot ce a fost deformat de păcat³.

Pentru a fi în comuniune cu Dumnezeu trebuie căutat Binele Suprem care este Mântuitorul Iisus Hristos. Formarea noastră după modelul divin ne orientează spre săvârșirea binelui. Conform interpretărilor patristice, creația apare ca fiind operă a Treimii. Creația îi este desigur atribuită Tatălui, dar Tatăl întotdeauna creează prin Cuvântul Său, în timp ce Duhul este Cel ce animă toate. Comuniunea treimică este în același timp motivul și sensul creației. Dumnezeu aduce lumea la existență din iubire și în vederea iubirii. Tatăl iubește lumea întrucât în ea Cuvântul S-a sălășlui încă de la creație, urmând apoi a ridica în mod ipostatic omenitatea la gradul de partener de dialog, de subiect al iubirii treimice. Structura ultimă a naturii umane este de a sta ca și chip în dialog cu Arhetipul său: „Între divin și omenesc nu e o contradicție. Omenescul e divinul în formă creată și în legătură cu divinul în formă necreată, cu divinul prin Sine”⁴.

Sfântul Apostol Pavel mărturisește despre Hristos: „El este chipul nevăzut al lui Dumnezeu, Întâi-Născut a toată zidirea, pentru că întru El au fost zidite toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, fie Tronuri, fie Domniile, fie Începătoriile, fie Stăpâniile. Toate prin El și pentru El s-au zidit și El este mai înainte decât toate și toate întru El se țin împreună și El este capul trupului, al Bisericii, El, Care este începutul, Întâiul-Născut din morți, ca să fie El cel dintâi întru toate (Col. 1, 15-18)”. Plecând de la cuvintele pauline, Sfinții Părinți învață despre om – chip al Chipului. Pentru Sfântul Irineu, Clement Alexandrinul, Origen, Sfântul Atanasie, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Grigorie Palama și pentru aproape toți ceilalți părinți este clară distincția că Hristos reprezintă Chipul lui Dumnezeu și omul chipul lui Hristos, deci că omul este chip al Chipului. Sfântul Grigorie de Nyssa vorbește de valoarea omului care „... e mai de preț decât oricare din câte se cunosc pe lume pentru că în afară de om nici o altă făptură nu se mai aseamănă cu Dumnezeu”⁵. Această identificare cu „chipul Fiului” este pusă în legătură și cu faptul că chipul omului căzut în păcat este restaurat prin opera mântuitoare a Fiului lui Dumnezeu, Iisus Hristos⁶. De aici și o

³ Irineu Pop Bistrițeanu, *Sfântul Irineu de Lyon*, Edit. Cartimpex, Cluj, 1998.

⁴ Dumitru Stăniloae, „Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 8)”, în *Ortodoxia*, XXIII (1971), nr. 3, p. 389.

⁵ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre Facerea omului*, în vol. *Scrieri*, partea a II-a, PSB nr. 30, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 23.

⁶ Edvica Popa, „Omul și calitatea sa de chip al Fiului. Câteva repere patristice”, în *Biserica Ortodoxă Română în timpul Patriarhului Nicodim Munteanu. Cultură, pastorație și filantropie*, Edit. Universitară, București, 2020, pp. 192-201.

diferențiere în „vechiul Adam” și „noul Adam”, între starea de dinainte de cădere și cea a umanului în Hristos: „Dintre Sfinții Părinți, cei mai mulți confirmă, în diferite chipuri, relativitatea perfecțiunii adamice, în cele pe care ei le spun când compară viața întru Adam cu cea întru Hristos și când fac deosebire între după chip și după asemănare. Într-adevăr, comparând creația cu răscumpărarea, Părinții declară, în general, că răscumpărarea prin Hristos este readucere la dreptatea originală și refacere a chipului lui Dumnezeu în Adam. În special, când fac legătura între creație și răscumpărare, ei ridică pe cea din urmă, spunând că starea în paradis nu era perfectă, ci era inferioară celei în Iisus Hristos, printre altele și pentru că era lipsită de înfiere și de viață spirituală, care se dăruiește de către Iisus Hristos. Cu alte cuvinte, restabilirea și viața spirituală în Hristos este punctul final, la care trebuia să ajungă și omul natural anterior căderii, după 1 Cor. 15, 46, suportând încercarea morală și, îndeosebi, promovând liberul arbitru în libertatea naturală desăvârșită”⁷.

Starea păcatului se dezvăluie ca străină existenței autentice a umanului. Căderea acestuia devine dureroasă, iar aceasta nu numai pentru sine, ci pentru întreaga sa realitate. Pentru a ieși din această închistare, el are nevoie de un lung drum de transformări, în care nu se poate lua pe sine separat de ceilalți. Revenirea din păcat înseamnă în primul rând redobândirea disponibilității dialogului autentic cu celelalte personae. Păcatul ne apare așadar ca o fugă a omului de sine însuși. Atunci când se afirmă autonom pe sine, omul își afirmă de fapt nimicnicia. Iar până nu-și conștientizează nimicnicia, îi este imposibil să se mai regăsească de fapt pe sine. Problema păcaului apare astfel ca o dezbatere permanentă a Noului Testament⁸.

Înlăturarea răului din existența umană constituie o frământare pe care omul are de la apariția lui. Viața însăși este o formă a luptei duse împotriva răului. Paul Evdokimov surprinde o imagine de ansamblu a abordărilor răului: „Filosofii n-au reușit niciodată să elucideze problema răului, ei l-au complicat și l-au înțeșoșat și mai mult. Răul, dimpotrivă, nu este niciodată o problemă pentru Părinții Bisericii. Nu este vorba de a specula Răul, ci de a-l combate. Rugăciunea unui sfânt ar fi: Păzește-ne de orice speculație deșartă asupra răului și izbăvește-ne de toată răutatea. La fel, Biblia nu vorbește de principii etice privind binele și răul, ci revelează pe Dumnezeu și-l menționează pe cel potrivit; ea denunță, de asemenea, pe omul fărădelegii din vremurile de pe urmă, „fiul pierzării”, dându-se pe sine drept Dumnezeu (II Tes. 2, 3-4)”⁹. Paul Evdokimov consideră că „infernul nu este altceva decât separarea omului de Dumnezeu, autonomia lui îl exclude din locul unde este prezent Dumnezeu și acest infern noi îl cunoaștem bine cu toții. Este infernul tuturor deznădăjduiților care cercetează adâncurile satanei”¹⁰.

Dionisie Pseudo-Areopagitul afirmă că: „Răul nu este din bine, iar dacă este din bine, nu este rău... Și dacă toate câte există sunt din bine (căci natura binelui este să

⁷ Hr. Andrusos, *Simbolica*, trad. Iustin Moisescu, Edit. Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955, p. 232.

⁸ P. Grelot, „Jésus devant le « monde du mal »”, dans *Foi et culture à la lumière de la Bible*, Torino, 1981, pp. 131-201.

⁹ Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, trad. Pr. Ion Buga, Edit. Christiana, București, 1993, p. 74.

¹⁰ P. Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, p. 89.

producă și să conserve, a răului însă să distrugă și să nimicească), atunci nimic din cele ce există nu vine de la rău. Răul chiar nici nu există, deși el își este sieși rău... Răul însă nu este nici în cele ce există, nici în cele ce nu există; ci el este cu mult mai departe de bine, decât chiar neexistența, fiind ceva străin și având mai puțină existență decât aceasta (neexistența)¹¹. Conform lui Dionisie Areopagitul, răul nu există undeva în natura creată, nici chiar la ființele iraționale.

Sfântul Maxim Mărturisitorul subliniază într-un text devenit clasic faptul că „Răul nici nu era, nici nu va fi ceva ce subzistă prin firea proprie. Căci nu are în nici un fel ființă, sau fire, sau ipostas, sau putere, sau lucrare în cele ce sunt. Nu e nici calitate, nici cantitate, nici relație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune (ποίησις), nici mișcare, nici aptitudine, nici patimă (pasivitate, afect) contemplată în chip natural în vreo existență și în nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo înrudire naturală. Nu e nici început (principiu), nici mijloc, nici sfârșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea (έλλειψις) lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire de la scopul lor și altceva nimic. Sau iarăși, răul este mișcarea nesocotită (άλόγιστος) a puterilor naturale spre altceva decât spre scopul lor, în urma unei judecăți greșite. Iar scop (τέλος) numesc cauza celor ce sunt, după care se doresc în chip firesc toate, chiar dacă Vicleanul, acoperindu-și de cele mai multe ori pizma sub chipul bunăvoinței și înduplecând cu viclenie pe om să-și miște dorința spre altceva din cele ce sunt și nu spre cauză, a sădit în el necunoștința cauzei¹². Răul nu are o substanțialitate, fiind caracterizat mai degrabă o slăbire a naturii umane, o degradare ființială. Răul a putut fi în genere caracterizat drept un defect ontologic.

Conform Sfântului Diadoh al Foticeii „... răul nu este în fire, căci nimeni nu este rău prin fire. El se produce prin pofta inimii care dă formă la ceea ce nu are ființă, la ceea ce nu există, prin gânduri și sentimente rele, păcătoase. Sfântul Diadoh ne arată clar că e mai puternică firea binelui, decât deprinderea răului¹³.

Prin păcat, omul s-a înstrăinat de creația încredințată lui de către Dumnezeu. Prin păcat omul conferă rațiunilor obiective ale lucrurilor, înțelesuri pătimase, menite să satisfacă iubirea sa păcătoasă față de sine. Pentru cel pătimas, lumea își pierde bogăția sa originală de sensuri, devine unilaterală și fără contururi duhovnicești. Pe toate acestea, omul le depășește prin asceză. Pentru desăvârșirea sa, omul are, deci, nevoie să redescopere semnificația autentică a lumii și a lucrurilor ce o alcătuiesc. Creația, atunci când este contemplată duhovnicește, oferă cunoștința binelui.

Răul devine concret sub forma păcatului, „... rău este numai păcatul; păcatul, mai ales, merită denumirea de rău; iar păcatul depinde de voința noastră, stă în puterea noastră de a ne depărta de răutate sau de a fi răi¹⁴. Vladimir Lossky afirmă că „... răul a

¹¹ Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Despre numele divinei*, trad. Cicerone Iordăchescu și Theofil Simensky, Edit. Institutul European, Iași, 1993.

¹² Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia*, vol. 3, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Edit. Humanitas, București, 1999, p. 29.

¹³ Diadoh al Foticeii, „Cuvânt ascetic în 100 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, ediția a IV-a, Edit. Harisma, București, 1993, p. 414.

¹⁴ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, în vol. *Scrieri I*, PSB, vol 17, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 440.

intrat în lume prin voință. El nu este o fire (φύσις), ci o stare (εξίς)”. Și Diodoh al Foticeii crede că: „Firea binelui este mai puternică decât obișnuința răului, căci binele este, pe când răul nu este sau, mai degrabă, nu există decât în momentul în care este săvârșit”¹⁵. Exponenții răului sunt diavolii, despre care Sfântul Serafim de Sarov spunea că „Cel mai mic dintre ei ar putea să nimicească pământul dacă harul dumnezeiesc n-ar face neputincioasă ura lor împotriva creației lui Dumnezeu. Ei încearcă, deci, să distrugă făptura din interior, înclinând libertatea omenească spre rău”¹⁶. Pierderea harului Duhului Sfânt aduce moartea, căci un om fără lucrarea harului în viața sa trăiește după trup, iar: „Dacă veți trăi după trup, veți muri. Dar dacă cu duhul veți omorî faptele trupului, veți fi vii (Rom. 8, 13)”.

Dar diavolul nu este autorul păcatului săvârșit de om. Diavolul nu-l poate obliga pe om să păcătuiască, ci poate doar să-l ispitească. Istoria căderii îngerilor ne este ilustrată în Sfânta Scriptură, iar motivul căderii stă în mândrie. Ei voiau să fie întocmai ca Dumnezeu. Spre deosebire de demoni, căderea omului nu este una totală și iremediabilă. Există deci o deosebire fundamentală între actul îngerilor căzuți și cel al oamenilor. Omul se cere mântuit, ulterior, în Hristos, pe când demonii nu au pentru eternitate accesibilă mântuirea. Corupția în cazul lor este iremediabilă. Sfântul Irineu a abordat problema răului pornind de la momentul creației. Omul a fost creat cu voință liberă dar, referindu-se la spiritualitatea lui, acesta a rămas imatur¹⁷. Adam și Eva au fost dați afară din grădina Edenului pentru că erau imaturi și trebuiau să se dezvolte, adică ei trebuiau să crească în asemănarea cu Dumnezeu. Ei au fost materia primă pentru o etapă ulterioară a activității creatoare a lui Dumnezeu.

Păcatul este izvorul tuturor relelor. Părinții bisericești sunt de acord în a-l socoti ca pe o neascultare a poruncii Lui Dumnezeu. Sfântul Vasile cel Mare consideră că: „Răul este de două feluri: răul raportat la simțirea noastră și răul în sine. Răul în sine depinde de noi, de pildă: nedreptatea, desfrânarea, nebunia, frica, invidia, uciderea, otrăvirea, viclenia și toate patimile înrudite cu ele, care întinează sufletul făcut după chipul Creatorului și-i întunecă frumusețea. Răul raportat la noi provoacă durere și suferință simțirii noastre, de pildă: boala trupului, rănila trupului, lipsa celor necesare traiului, viața lipsită de slavă, paguba de bani și pierderea celor scumpi nouă. Fiecare din aceste rele sunt aduse asupra noastră de înțeleptul și bunul Stăpân spre folosul nostru”¹⁸. Tot Sfântul Vasile cel Mare arată că răul: „Se numește satan, pentru că se împotrivesc binelui. Acest sens îl are în limba ebraică, după cum cunoaștem din Cărțile Regilor: «*Și a ridicat Domnul satan (potrivnic) lui Solomon pe Ader împăratul sirienilor*» (III Regi 11, 4). Se numește diavol, pentru că este în același timp și colaborator al păcatului nostru și acuzator; se bucură de pierderea noastră, dar și denunță faptele noastre. Firea lui este necorporală, potrivit cuvintelor apostolului: «*Lupta noastră nu este împotriva sângelui și*

¹⁵ Vl. Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. V. Răducă, Edit. Anastasia, București, 1993, p. 156.

¹⁶ Vl. Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, p. 157.

¹⁷ Tănase Coman, *Axiologia binelui și răului în gândirea patristică clasică de limbă greacă*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța, Constanța, 2020.

¹⁸ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, în vol. *Scrieri I*, PSB, vol. 17, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 436.

trupului, ci împotriva duhurilor răutății» (Ef. 6, 12). Dregătoria lui este de conducător, tot potrivit cuvintelor apostolului: «Lupta noastră este împotriva începătorilor, împotriva conducătorilor întunericii acestuia» (Ef. 6, 12). Locul în care-și are sediul conducerea lui este aerian, după cum spune același apostol: «Împotriva conducătorului, care stăpânește în văzduh, a duhului, care lucrează acum în fiii neascultării» (Ef. 2, 2). De aceea se numește și conducător al lumii, deoarece conducerea lui se exercitează în jurul pământului...¹⁹. S-a format în timp o întreagă literatură demonologică. Pictura medievală este plină de reprezentări artistice care îl înfățișază pe diavol, lucrarea sa în lume și chinurile iadului pentru cei păcătoși. Știm că numărul îngerilor răi este mare (Luca 8, 30), că au o căpetenie, că se găsesc pe trepte diferite (Efeseni 6, 12), că luptă asupra trupului, asupra minții sau asupra voinței. Intervenția lui Dumnezeu a salvat omenirea de la căderea lui Adam și de răutatea lui Satana: „Dar Dumnezeu Își arată dragostea Sa față de noi prin aceea că, pe când noi era încă păcătoși, Hristos a murit pentru noi”²⁰.

Unii Părinți bisericești au gândit, sub impulsul filosofiilor timpului, la reparația universală. Influențat de stoicism, de revenirea tuturor la origini și ideea reparației veșnice, Origen a lansat conceptul de apocatastază. Unul dintre textele scripturistice cheie în viziunea lui Origen este cel de la I Corinteni 15, 25-28. Conceptul a fost prezent și în teologia Sfântului Grigorie de Nyssa. Sfântul Vasile cel Mare a fost primul teolog preocupat de elaborarea unei teologii a răului. El afirmă că: „ Răul nu este decât lipsa binelui. Ochii au fost creați; orbirea are loc prin pierderea ochilor. Deci dacă ochiul n-ar fi fost făcut dintr-o natură supusă stricăciunii, orbirea n-ar fi avut loc. Tot așa și răul; nu există prin el însuși, ci este o consecință a beteșugurilor sufletului. Răul nu este necreat, după cum susțin ereticii, care acordă răului aceeași valoare ca și naturii binelui, ca și când binele și răul ar fi fără de început și veșnice și anterioare creației lumii, dar nici creat... Dumnezeu a făcut trupul, nu boala; a făcut sufletul, nu păcatul; sufletul se înrăutățește când se îndepărtează de starea lui naturală”²¹. Prezența diavolului indică absența binelui²². De aceea Sfântul Vasile cel Mare crede că nu putem face o distincție între păcate „mici” și „mari”.

Astfel, „odinioară Adam era sus, nu în ce privește locul, ci prin libertatea voinței sale, când, îndată ce i s-a dat viață, și-a aruncat privirile spre cer; s-a bucurat de cele văzute și a iubit nespuse de mult pe Binefacătorul său, Care-i dăruise desfătarea vieții veșnice, îl așezase în desfătarea paradisiului, îi dăduse aceeași stăpânire pe care o aveau îngerii, îl făcuse să aibă același fel de viețuire cu arhanghelii și să audă glas dumnezeiesc. Pe lângă toate acestea era sub paza lui Dumnezeu și se desfăta cu bunătățile Lui. Dar iute s-a săturat de toate aceste bunătăți; și ocărând oarecum sașiul, a preferat frumuseții spirituale ceea ce părea plăcut ochilor trupului și a prețuit mai mult săturarea pântecelui

¹⁹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, p. 446.

²⁰ Sfântul Irineu de Lyon, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*, trad. Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2007, III, 16, 9, pp. 91-92.

²¹ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, în vol. *Scrieri I*, Omilia a IX-a, VI, trad. D. Fecioru, în PSB, vol. 17, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, pp. 441-442.

²² Sfântul Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomie, Expunere a credinței niceene*, III, trad. și note de ieromonah Lavrentie Carp, Edit. Crigarux, Piatra-Neamț, 2007, p. 131.

decât desfătărilor cele duhovnicești. De aceea a fost izgonit îndată din rai, a pierdut acea viețuire fericită și a ajuns rău, nu din constrângere, ci din nesocotință. A păcătuit pentru că a întrebuintat rău voința sa liberă și a murit din pricina păcatului, că plata păcatului este moartea. Cu cât se depărta de viață, pe atât se apropia de moarte. Că Dumnezeu este viață, iar lipsa vieții, moarte”²³. Nichita Stithatul arată că „... viața omenească se împarte în două și are trei feluri de sfârșituri. Una este în societate și în lume. Alta este în afară de societate și mai presus de lume. Cea din societate se deosebește în: cumpătată și nesăturată. Cea din afară de societate se deosebește în înțelepciunea lucrătoare, în știința firii și în lucrarea mai presus de fire”²⁴.

VI. Lossky crede că „...Sufletul omenesc, fiind un duh făcut de Dumnezeu, nu-și poate găsi mulțumirea, liniștea, pacea, mângâierea nici bucuria în nimic decât în Dumnezeu, Care l-a creat după chipul și asemănarea Sa. Odată despărțit de El, sufletul încearcă să-și găsească plăcerea în fapte și se hrănește din patimi ca din roșcove - hrană pentru porci - dar negăsind adevărata sa liniște, nici adevărata mulțumire, moare până la urmă de foame. Căci sufletului i se potrivește o hrană duhovnicească”²⁵.

Sfântul Maxim Mărturisitorul vedea în liberul arbitru o umbră a adevăratei libertăți pierdută prin păcat. Libertatea este statornicită în bine, pe când liberul arbitru oscilează, adesea fiind robit de cele pătimitoare²⁶. Numai fiind în relație cu Dumnezeu ne mântuim²⁷. Dumnezeu oferă harul său dorind ca toți oamenii să iasă din lumea păcatului și a morții, să se mântuiască. Sfinții Părinți ne învață că păcatul strămoșesc nu a nimicit libertatea omului, ci că omul, în păcat fiind, este liber a alege binele sau răul. Deci, omul, și după căderea în păcat, este liber, însă libertatea sa tinde mai mult spre rău, fără ajutorul harului dumnezeiesc nefiind în stare să ajungă la dobândirea mântuirii. Starea păcatului se dezvăluie ca străină existenței autentice a umanului. Iertarea lui Dumnezeu aduce reintegrarea omului: „Iertând, Dumnezeu a creat un om nou. Omul, când iartă, îl imită pe Dumnezeu. Când greșește sau când păcătuiește, slăbește, se degradează. Când iartă se înalță ca un înviat din morți. Forța infinită a iertării, imperativul ei supranatural, este infinit mai puternică decât forța faptei săvârșite sub influența unei porniri întunecate. Păcatul nu durează. E totdeauna gol și sec. Iertarea însă este miraculoasă reparație a stricăciunilor produse de păcat. Iertarea mobilizează toate forțele supranaturale, tot ce e veșnic în om și-i deschide calea luminoasă spre eternitate”²⁸. Iubirea față de Dumnezeu impune omului săvârșirea binelui. Panayotis Nellas precizează

²³ Sfântul Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, în vol. *Scrieri I*, PSB vol. 17, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, pp. 442-443.

²⁴ Cuviosul Nichita Stithatul, „Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință”, în *Filocalia*, vol. VI, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977, p. 324.

²⁵ VI. Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, p. 156.

²⁶ Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Scrieri II”, PSB, vol. 18, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, p. 182.

²⁷ Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 206.

²⁸ Sebastian Chilea, „Despre imperativul iertării”, în *Ortodoxia*, XXX (1978), nr. 3, p. 516.

că „Fiecare om creat după chipul lui Dumnezeu este creat să devină chip în Hristos... Hristos a deschis drumul pentru realizarea acestui scop”²⁹.

Sfântul Antonie cel Mare învață că trezvia păzește sufletul de neștiință și îl ajută să cunoască cele folositoare. Astfel, dacă ascetul reușește să trăiască în trezvie, fiecare clipă a vieții sale devine o slavoslovire a lui Dumnezeu și o pregustare încă de aici a liniștii desăvârșite³⁰. Sfântul Isihie Sinaitul a dat o definiție a trezviei: „Trezvia este o metodă duhovnicească durabilă, urmărită cu râvnă, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește pe om cu totul de gânduri și cuvinte pătimase și de fapte rele; urmărită astfel, ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu putință, și dezlegarea tainelor dumnezeiești și ascunse. [...] Ea e propriu-zis curăția inimii care, din pricina măreției și a frumuseții ei, sau, mai bine zis, din neatenția și negrija noastră, e azi atât de rară printre monahi”³¹. Sfântul Simeon Noul Teolog are și el o prezentare foarte exactă a modului în care lucrează trezvia, căci: „... trezvia și rugăciunea sunt legate între ele ca sufletul și trupul: lipsind una, nu poate sta nici cealaltă. Unirea lor se face în acest chip: întâi, trezvia se opune păcatului, ca un străjuitor și înaintemergător; în urma ei, rugăciunea desființează și șterge îndată gândurile rele, împiedicate de străjuitor, luarea-aminte neputând face singură acest lucru. Acestea sunt deci poarta vieții și a morții: luarea-aminte și rugăciunea. De o curățim prin trezvie, ne îmbunătățim; iar de o întinăm prin lipsă de pază, ne înrăim”³². Sfântul Teolipt al Filadelfiei arată că trezvia este singurul mod prin care cel care se nevoiește poate să se detașeze de toate lucrurile lumești și să cunoască în mod real tainele războiului duhovnicesc: „Căci de nu vei scăpa de împrăștierea în cele din afară, nu te vei ridica împotriva celor ce te pândesc din lăuntru”³³.

Rugăciunea este comuniunea cu Dumnezeu și presupune o sare de maximă trezvie³⁴. Minte este chemată să nu se lase tulburată de imaginile trecutului, ci să urmeze drumul unirii cu Dumnezeu: „Dar, pe lângă osteneală, liniștirea are și folos, izbăvind mintea, cu vremea, de tulburarea gândurilor necurate. Căci, dacă vor aceștia să-și spele sufletul și să-l curățească de toate petele care îl necurățesc, sunt datori să se retragă din toate lucrurile prin care crește întinărirea și să dea cugetării multă liniște; de asemenea, să se ducă departe de toți cei care îi întărită și să fugă de împreună-petrecerea cu cei mai apropiați ai lor, îmbrățișând singurătatea, maica înțelepciunii”³⁵. Cel stăpânit de Duhul lui Dumnezeu face voia lui: „Dacă nu este copleșit trupul și nu

²⁹ Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit*, trad. Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999, p. 80.

³⁰ Sfântul Antonie cel Mare, „Învățăături despre viața morală”, în *Filocalia*, vol. I, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, pp. 38, 47, 48.

³¹ Sfântul Isihie Sinaitul, „Scurt cuvânt de folos sufletului și mântuitor despre trezvie și virtute (suta întâi)”, în *Filocalia*, vol. IV, pp. 54-55.

³² Sfântul Simeon Noul Teolog, „Metoda sfintei rugăciuni și atențiuni”, în *Filocalia*, vol. VIII, p. 611.

³³ Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, „Cuvânt despre ostenele vieții călugărești”, în *Filocalia*, vol. VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013, p. 61.

³⁴ Cristian Antonescu, „Isihia ortopraxiei și ortodoxia isihiei. Actualitatea și autoritatea învățăturilor filocalice isihase”, în *Studii Teologice*, 12 (2016) 3, pp. 133-188.

³⁵ Sfântul Nil Ascetul, „Cuvânt ascetic”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p.235.

ajunge întreg omul purtat de Duhul lui Dumnezeu, nu face voia lui Dumnezeu decât cu sila. Dar, când împărățește harul Duhului în noi, atunci nu mai avem voia noastră, ci tot ce se face este voia lui Dumnezeu. Atunci dobândim pacea. Iar unii ca aceștia fiii lui Dumnezeu se vor chema”³⁶. Sufletul a fost creat pentru a se împărtăși de Dumnezeu (μέθεξις Θεοῦ). Calea cea mai bună de urmat pentru a se ajunge la comuniunea cu Dumnezeu este cea a rugăciunii: „Toate virtuțile ajută sufletul să câștige dragostea dumnezeiască, dar, mai mult ca toate, rugăciunea curată, căci, prin aceasta, zburând către Dumnezeu, iese afară din toate cele ce sunt”³⁷. Rugăciunea curată devine convorbire cu Dumnezeu: „Rugăciunea este convorbirea cugetării cu Domnul, cuvintele rugăciunii străbătând la Dumnezeu împreună cu mintea întinsă întreagă spre El. Căci înțelegerea rostind neconținut Numele Domnului și mintea urmărind atentă și cu limpezime chemarea Numelui dumnezeiesc, lumina cunoștinței lui Dumnezeu umbrește tot sufletul ca un nor luminos. Pomenirii lui Dumnezeu cu osârdie îi urmează dragostea și bucuria. „Adusu-mi-am aminte de Dumnezeu, zice, și m-am veselit” (Ps.76, 3). Iar rugăciunea curată este urmată de cunoștință și umilință”³⁸. Astfel, simțim binele ca fiind prezența lui Dumnezeu, iar răul ca pe o fugă a noastră nefirească de Dumnezeu.

Bibliography:

Andrutsos, Hr., *Symbolica*, trad. Iustin Moiesescu, Edit. Centrului Mitropolitan al Olteniei, Craiova, 1955.

Antonescu, Cristian,, „Isihia ortopraxiei și ortodoxia isihiei. Actualitatea și autoritatea învățăturilor filocalice isihase”, în *Studii Teologice*, 12 (2016) 3, pp. 133-188.

Antonie cel Mare, „Învățături despre viața morală”, în *Filocalia*, vol. I, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

Ascetul, Nil,, „Cuvânt ascetic”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

Chilea, Sebastian, „Despre imperativul iertării”, în *Ortodoxia*, XXX (1978), nr. 3, p. 516.

Coman, Tănase, *Axiologia binelui și răului în gândirea patristică clasică de limbă greacă*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța, Constanța, 2020.

Damaschin, Petru, „Învățături duhovnicești”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Stăniloae, Dumitru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.

Diadoh al Foticeii, „Cuvânt ascetic în 100 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, ediția a IV-a, Edit. Harisma, București, 1993.

³⁶ Sfântul Petru Damaschin, „Învățături duhovnicești”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011, p.55.

³⁷ Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Capete despre dragoste (întâia sută) ”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 66.

³⁸ Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, „Cuvânt despre ostenele vieții călugărești”, în *Filocalia*, vol. VII, p. 66.

- Evdokimov, Paul, *Vârstele vieții spirituale*, trad. Pr. Ion Buga, Edit. Christiana, București, 1993.
- Areopagitul, Dionisie, *Despre numele divinei*, trad. Cicerone Iordăchescu și Theofil Simensky, Edit. Institutul European, Iași, 1993.
- Grelot, P., „Jésus devant le « monde du mal »”, dans *Foi et culture à la lumière de la Bible*, Torino, 1981, pp. 131-201.
- Grigorie de Nyssa, *Despre Facerea omului*, în vol. *Scrieri*, partea a II-a, PSB nr. 30, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
- Irineu de Lyon, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*, trad. Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, III, 16, 9, 2007.
- Lossky, Vl., *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. V. Răducă, Edit. Anastasia, București, 1993.
- Mărturisitorul, Maxim, „Scrieri II”, PSB, vol. 18, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
- Mărturisitorul Maxim, „Capete despre dragoste (întâia sută)”, în *Filocalia*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
- Mărturisitorul, Maxim, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia*, vol. 3, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Edit. Humanitas, București, 1999.
- Nellas, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit*, trad. Ioan I. Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999.
- Pavel, Constantin, *Problema răului la Fericiul Augustin*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- Popa, Edvica, „Omul și calitatea sa de chip al Fiului. Câteva repere patristice”, în *Biserica Ortodoxă Română în timpul Patriarhului Nicodim Munteanu. Cultură, pastorație și filantropie*, Edit. Universitară, București, 2020, pp. 192-201.
- Pop Bistrițeanu, Irineu, *Sfântul Irineu de Lyon*, Edit. Cartimpex, Cluj, 1998.
- Răducă, Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- Simeon Noul Teolog, „Metoda sfintei rugăciuni și atențiuni”, în *Filocalia*, vol. VIII, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Edit. Humanitas, București, 1999.
- Sinaitul, Isihie, „Scurt cuvânt de folos sufletului și mântuitor despre trezvie și virtute (suta întâi)”, în *Filocalia*, vol. IV, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
- Stăniloae, Dumitru, „Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 8)”, în *Ortodoxia*, XXIII (1971), nr. 3, p. 366-402.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
- Stithatul, Nichita, „Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință”, în *Filocalia*, vol. VI, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977.
- Teolipt, mitropolitul Filadelfiei, Cuvânt despre ostenele vieții călugărești, în *Filocalia*, vol. VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
- Vasile cel Mare, „Omilii și cuvântări”, în vol. *Scrieri I*, PSB, vol 17, trad. Pr. D. Fecioru, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomie, Expunere a credinței niceene*, III, trad. și note de ieromonah Lavrentie Carp, Edit. Crigarux, Piatra-Neamț, 2007.